

ÖZGÜL ÖĞRENME BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUKLARIN AİLELERİNDE BAĞLANMA VE İLİŞKİLİ ETMENLER

ATTACHMENT AND RELATED FACTORS IN FAMILIES OF CHILDREN WITH SPECIFIC LEARNING DISORDER

 DENİZ NAMIDURU¹ SANİYE TÜLİN FİDAN²

Eskişehir Şehir Hastanesi Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Bölümü, Eskişehir, Türkiye
Eskişehir Osmangazi Tıp Fakültesi Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

ÖZET

Giriş: Özgül Öğrenme Bozukluğu çocukluk döneminde akademik açıdan zorlanma oluşturan ve anne-babaların çocuklarını uygun şekilde desteklemesine gereksinim duyulan nörogelişimsel bir bozukluktur. Bu çalışmanın amacı özgül öğrenme güçlüğü olan çocuk ve ergenlerin bağlanma stilleri özelliklerinin ve ilişkili etmenlerin değerlendirilmesidir.

Yöntem: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi (ESOGÜ) Çocuk ve Ergen Psikiyatri Bölümünde takip edilmekte olan, çalışmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan, çalışmaya katılmayı kabul eden toplam 120 çocuk ve ergen çalışmaya dahil edilmiştir. Özgül öğrenme bozukluğu (ÖÖB) tanılı çocuk ve ergenler, kardeşleri ve ebeveynlerine sosyo-demografik veri formu, Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-2 Orta Çocukluk Dönemi Ölçeği uygulandı ve elde edilen veriler istatistiksel olarak değerlendirildi.

Bulgular: Bu çalışmada ÖÖB olan çocuklar ve kardeşleri arasında güvenlik, kaygı ve kaçınma gibi bağlanma stilleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bağlanmaya etki eden bireysel ve ailesel özellikler yaş, gelişim basamaklarını tamamlama zamanı, okuma öğrenme zamanı, akademik başarı ve akran ilişkisi, ailenin gelir durumu, aile yapısı, annenin veya babanın öğrenim durumu, mesleği, psikiyatrik hastalık varlığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Sonuç: Bağlanma ile ilgili karıştırıcı etmenler kontrol edilerek yapılan bu çalışmanın sonucunda, Özgül Öğrenme Bozukluğunun tek başına bağlanma ilişkisini bozmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: ÖÖB, Özgül öğrenme bozukluğu, Bağlanma, ruh sağlığı, çocuk – ergen

ABSTRACT

Introduction: Specific Learning Disorder is a neurodevelopmental disorder that causes academic difficulties in childhood and requires parents to support their children appropriately. The aim of this study is to evaluate the attachment style characteristics and related factors of children and adolescents with specific learning difficulties.

Method: A total of 120 children and adolescents who were being followed in the Child and Adolescent Psychiatry Department of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Medicine (ESOGÜ), who met the inclusion criteria and agreed to participate in the study, were included in the study. Socio-demographic data form, Kerns Secure Attachment Scale, Experiences in Close Relationships Inventory-2 Middle Childhood Scale were applied to children and adolescents diagnosed with specific learning disorder (SLD), their siblings, and parents, and the obtained data were evaluated statistically.

Results: In this study, no statistically significant difference was found between children with SLD and their siblings in terms of attachment styles such as security, anxiety, and avoidance. Individual and familial characteristics affecting attachment, such as age, time to complete developmental stages, time to learn to read, academic achievement and peer relations, family income level, family structure, mother's or father's education level, occupation, and presence of psychiatric disease, were found statistically significant.

Conclusion: As a result of this study, which was conducted by controlling the confounding factors related to attachment, it can be said that Specific Learning Disorder alone does not disrupt the attachment relationship

Keywords: SLD, Specific learning disorder, attachment, mental health, child and adolescents

GİRİŞ

Özgül Öğrenme Bozukluğu (ÖÖB), çocukluk döneminde görülen en sık nörogelişimsel bozukluklardan birisidir. ÖÖB, çocuğun zekasının normal ya da normalin üstünde olmasına ve standart bir eğitim-öğretim almasına rağmen, okuma yazma veya matematik becerilerinde yaşıtlarına oranla düşük başarı göstermesiyle görülgü verir (1). ÖÖB, çocuktan beklenen akademik performansla ulaşmayı

engeller. Bu duruma sosyal ve duygusal becerilerde de yetersizlikler eklenmesiyle beraber, ileriki dönemlerde bu çocuk ve ergenlerin psikolojik sorunlar açısından risk altında olacağı öne sürülmektedir. Özellikle okuldaki zorlukların depresyon, anksiyete ve sosyal geri çekilme gibi durumlar açısından riski artırdığı gösterilmiştir (2).

Ülkemizde yapılmış son dönem prevalans ve komorbidite çalışmalarına baktığımızda Büber ve arkadaşları tarafından

Sorumlu yazar: Saniye Tülin FİDAN, Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye.

E-posta: tulincps@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-3653>

Gönderim tarihi: 29.02.2024 **Kabul tarihi:** 23.03.2024

Atf: Namıdurdu D, Fidan ST. Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanılı Çocukların Ailelerinde Bağlanma Ve İlişkili Etmenler. Eskişehir Med J. 2024; 5(2): 43-52. doi: 10.48176/esmj.2024.160.

yürütülmüş olan bir çalışmada, ÖÖB olan çocukların %62,75'inin bir veya daha fazla eş tanıya sahip olduğunu bulmuşlardır. ÖÖB'de komorbiditenin yaygın olduğu bilinmektedir (3). Türkiye'de yapılan kesitsel bir klinik çalışmada, ÖÖB olan çocukların %72,7'sinde eş zamanlı tanı konmuştur (4). Bu alandaki ilişkisel çalışmalar yetersiz görünmekle birlikte, var olan duygusal ve sosyal eksikliklerin potansiyel eş tanı riskini artırdığı düşünülmektedir.

Bağlanmanın bebekle birincil bakım veren (genellikle anne) arasında gelişen ve bebeğin güven duygusunu geliştiren güçlü bir bağ olduğu bilinmektedir. Bu bağlanma davranışı, çocuğun; hem diğerleriyle nasıl ilişki kuracağını anlamasına yardım eder, hem de kendiliğiyle ilgili bir duygusunun olmasını sağlar (örn; 'ben sevmeye layığım' gibi) (5).

ÖÖB ve bağlanma arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve incelenmesiyle ilgili alan yazın bize çok sınırlı bilgi sunmaktadır. Çok az çalışma, bağlanmanın öğrenme bozukluğu olan bireylerin sosyal-duygusal zorluklarını açıklamada oynayabileceği olası rolü incelemiştir ve bu çalışmaların bulguları tutarlılık göstermektedir. Öğrenme bozukluğu olan okul çağındaki çocuklar, yetişkinler ve öğrenme bozukluğu riski taşıyan çocuklar, olmayan çocuklara göre daha az güvenli bağlanma ve daha fazla güvensiz bağlanma göstermiştir. Bağlanmanın öğrenme bozukluğu olan çocuklar arasında yalnızlık duygusu ve kendi kendine algılanan tutarlılığa katkıda bulunduğu; önemli ötekilerin olumsuz temsillerinin (güvensiz iç çalışma modelleri) yüksek bir yalnızlık duygusuna ve düşük tutarlılık duygusuna katkıda bulunduğu ve bunun tersinin de geçerli olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, öğrenme bozukluğu olan çocukların sosyal-duygusal işleyişinde güvenli bağlanmanın oynadığı rolün altını çizmektedir (6).

Özellikle anne babanın bireysel özellikleri, çocuklarına davranış biçimlerini doğrudan çocuk ebeveyn bağlanmasına etki etmektedir. Bu durumu kontrol edebilmek adına aynı aileden sağlıklı gelişen kardeşlerden kontrol grubu oluşturularak anne-babanın ruhsal, çevresel özellikleri iki grup arasında eşitlenmeye çalışılmış ve özellikle çocukta var olan Özgül Öğrenme Bozukluğunun bağlanma üzerine doğrudan etkilerinin neler olduğu açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Örneklem Seçimi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı' Polikliniğinde takip edilmekte olan 7-18 yaş aralığında, ÖÖB tanılı olgular çalışma grubu ve kardeşleri kontrol grubunu oluşturacak şekilde toplam 120 çocuk ve ergenin çalışmaya dahil edilmesine G- power programı kullanılarak karar verilmiştir (7). ÖÖB tanılı grup için dahil edilme kriterleri DSM-V tanı ölçütlerine göre ÖÖB kriterlerini taşıma ve her iki grup için okuma yazma bilme, nörolojik ya

da kronik tıbbi bir hastalığı olmama, ailede ruhsal hastalık öyküsü olmama şeklinde belirlendi. Çalışmanın amacı ve olası bilimsel katkıları konusunda çocuklara ve ailelere ayrıntılı açıklama yapılmış ve gönüllülük esasına göre kendilerinden yazılı onam alınmıştır.

Çalışmanın Aşamaları

Çalışma için Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulundan 14 Temmuz 2020 tarih ve 41 sayı numaralı Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul onayı alınmıştır.

Tüm çocuk ve ergenlere Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Görüşme çizelgesi-Şimdi ve Yaşam Boyu şekli (ÇDŞG-ŞY) uygulanarak ek ruhsal tanımlar dışlanmıştır. Sosyodemografik veri formu, Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II Orta Çocukluk Ölçeği kullanılmıştır.

Bu çalışmada önce ÖÖB tanılı çocuk ve ergenlere ait veriler önce sağlıklı kontrollerle karşılaştırılmış daha sonra ölçek puanları ortanca değeri üzerinden, düşük puanlı (≤ 53) ve yüksek puanlı (>53), iki grup oluşturularak bağlanmayı etkileyen çevresel etmenler analiz edilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Verilerin analizi IBM SPSS 21 programı ile yapıldı. Sayısal değişkenlere ait değerler ortalama ve ortanca olarak, kategorik değişkenlere ait değerler ise sayı ve yüzde ile gösterildi. Nicel değişkenler arasındaki ilişki Ki kare Testi ile değerlendirildi. Nicel değişkenlerin (ölçek puanlarının) normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile araştırıldı. Normal dağılıma uyan nicel değişkenlerde iki grup karşılaştırması t testi ile, uymayan iki grup karşılaştırması ise Mann-Whitney U testi ile değerlendirildi. Tüm değişkenler için $p < 0,05$ olarak anlamlı kabul edildi.

Bağlanmayı etkileyen çevresel etmenleri araştırmak için elde edilen ölçek puanları ortanca değeri üzerinden düşük ve yüksek puanlı olarak iki gruba ayrılmış ve bu iki grup arasında sosyodemografik veriler karşılaştırılmıştır. Düşük puan grubu minimum ve ortanca değer arası, yüksek puan grubu ise ortanca ve maksimum değer arasındaki ölçek puanlarından oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Veri Formu

Araştırmacı tarafından araştırmaya yönelik hazırlanmış bu formda çocuk ve anne-babalara ait sosyodemografik özellikler (çocuğun doğum tarihi, eğitim bilgisi, doğum öyküsü, gelişim basamakları, tıbbi hastalık bilgileri, anne-baba yaşı, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği, aylık gelir, kardeş sayısı gibi) değerlendirilmiştir.

Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği

Kerns ve arkadaşlarının geliştirdikleri bu ölçek toplam 15 maddeden oluşmakta ve çocukların ebeveynlere karşı duyduğu güvenli bağlanma düzeyini ölçmeyi

Tablo 1. Özgül Öğrenme Bozukluğu ve kontrol grubu arasında Ölçek puanlarının karşılaştırılması

	ÖÖB Grubu	Kontrol	p
	Ort ± SS	Ort ± SS	
Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği - Anne	51,90±5,77	51,75±7,19	0,746*
Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği - Baba	50,26±6,22	50,55±8,72	0,281*
YİYE-Anne Kaygı Alt ölçeği	37,35±16,25	35,58±12,72	0,906*
YİYE- Anne Kaçınma Alt ölçeği	38,33±18,71	39,77±18,39	0,590*
YİYE- Baba Kaygı Alt ölçeği	36,93±16,36	35,91±16,81	0,601*
YİYE- Baba Kaçınma Alt ölçeği	42,60±18,35	45,81±21,62	0,516*

YİYE: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri, ÖÖB: Özgül Öğrenme Bozukluğu, Ort: Ortalama, SS: standart sapma, * t testi, p<0,05

Tablo 2. Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği (Anne) puanlarının nicel verilerle ilişkisi

	Düşük puan (≤53)	Yüksek puan (>53)	p
	(Ort±SS)	(Ort±SS)	
Yaş(yıl)	11,52±2,78	10,44±2,69	0,032*
Yürüme zamanı(ay)	13,33±3,25	12,02±1,62	0,030*

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, t testi, *p<0.05

amaçlanmaktadır (8). Yüksek puanlar ebeveynlere karşı güvenli bağlanmaya karşılık gelmektedir. Ülkemiz için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Sümer ve Şendağ tarafından yapılmıştır (9).

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II Orta Çocukluk Ölçeği

Brenning tarafından 2011 yılında geliştirilmiş olan Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II Orta Çocukluk Ölçeği 36 maddeden ve "Kaygı" ve "Kaçınan" olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır (10). Bu ölçeğin amacı orta çocukluk dönemindeki çocukların ebeveynlerine bağlanma düzeylerini ölçmektir. Ülkemiz için geçerlilik güvenilirlik çalışması Kırimer tarafından 2014 yılında yapılmıştır (11).

BULGULAR

Çalışmaya 7-17 yaş aralığında, ÖÖB tanılı 60 ve kontrol grubu olarak tipik gelişim gösteren kardeşlerden 60 olmak üzere toplam 120 çocuk ve ergen dahil edilmiştir. ÖÖB tanılı 60 olgunun 34'ü (%56,7) erkek, 26'sı (%43,3) kız; tipik gelişim gösteren kardeş kontrol grubundaki 60 çocuğun da 28'i (%46,7) erkek, 32'si (%53,3) kız idi.

Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği (Anne), Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği (Baba), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (Anne Kaygı), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (Anne Kaçınma), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (Baba Kaygı), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri (Baba Kaçınma) ölçeklerinin puanlarında her iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>0,05) (Tablo 1).

Sosyodemografik verilerin anneyle güvenli bağlanma

üzerine etkisini incelemek amacıyla ortanca değeri referans alınarak düşük ve yüksek puanlı iki grup oluşturulmuş ve karşılaştırma yapıldığında yaş (p=0,032) ve yürüme zamanı (p=0,030) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 2).

Anneye güvenli bağlanma puanı yüksek ve düşük olan grupta okumayı öğrenme zamanı karşılaştırıldığında 1. Sınıf ilk dönem okumayı öğrenenler güvenli bağlanma puanı yüksek olan grupta daha fazladır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,010) (Tablo 3).

Ailenin gelir durumu düşük olanlarda güvenli bağlanma puanları daha düşük olup bu fark gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,002). (Tablo 3).

Anne öğrenim durumu değerlendirildiğinde güvenli bağlanma puanı yüksek olan grupta yüksekokul veya lise mezunu olanlar fazla iken, düşük olan grupta annenin sadece okur yazar olması daha fazladır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,014) (Tablo 3).

Annenin mesleğine göre karşılaştırılma yapıldığında annenin memur olması güvenli bağlanma puanı yüksek olan grupta daha fazladır, annenin ev hanımı olması güvenli bağlanma puanı düşük olan grupta daha fazladır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,002) Annede psikiyatrik hastalık varlığında, anneye güvenli bağlanma puanı düşük olanların sayısı fazladır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,005) (Tablo 3).

Çalışmaya katılan tüm çocuk ve ergenlerde YİYE-Anne Kaygı Alt ölçeği düşük ve yüksek olan gruplarda sosyodemografik veriler karşılaştırıldığında sırası ile aile yapısı (p=0,001), ailenin gelir durumu (p=0,003), annenin öğrenim durumu (p=0,04), annenin öğrenciliğinde aritmetik

Tablo 3. Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği (Anne) Düşük ve Yüksek gruplar arasında demografik verilerin karşılaştırılması

	Düşük (≤ 53) N (%)	Yüksek (> 53) N (%)	Toplam N (%)	χ^2 p
Okumayı Öğrenme Zamanı				
Okul öncesi	1 (%1,6)	5 (%8,5)	6 (%5)	10,834 0,010*
1.sınıf ilk dönem	29 (%47,5)	40 (%67,8)	69 (%57,5)	
1.sınıf 2. Dönem	25 (%41)	11 (%18,6)	36 (%30)	
2. sınıf ve üstü	6 (%9,8)	3 (%5,1)	9 (%7,5)	
Aile Gelir Durumu				
Düşük	19 (%31,1)	7 (%11,9)	26 (%21,7)	12,763 0,002*
Orta	38 (%62,3)	36 (%61)	74 (%61,7)	
Yüksek	4 (%6,6)	16 (%27,1)	20 (%16,7)	
Anne Öğrenim Durumu				
Okur yazar	4 (%6,6)	0 (%0)	4 (%3,3)	12,002 0,014*
İlkokul mezunu	22 (%36,1)	14 (%23,7)	36 (%30)	
Ortaokul mezunu	10 (%16,4)	6 (%10,2)	16 (%13,3)	
Lise Mezunu	17 (%27,9)	19 (%32,2)	36 (%30)	
Yüksekokul	8 (%13,1)	20 (%33,9)	28 (%23,3)	
Anne Meslek				
Öğrenci -EH	1(%1,6)	1 (%1,7)	2 (%1,7)	16,744 0,002*
İşçi	3 (%4,9)	7 (%11,9)	10 (%8,3)	
Memur	4 (%6,6)	18 (%30,5)	22 (%18,3)	
Serbest Meslek	4 (%6,6)	4 (%6,8)	8 (%6,7)	
Emekli	2(%3,3)	0 (%0)	2 (%1,7)	
Ev hanımı	47 (%77)	29 (%49,2)	76 (%63,3)	
Annede Psikiyatrik Hastalık				
Var	17 (%27,9)	4 (%6,8)	21 (%17,5)	9,239 0,005*
Yok	44 (%72,1)	55 (%93,2)	99 (%82,5)	

EH: Ev Hanımı, N=sayı, %=yüzde, χ^2 =Ki-kare, *p<0.05

becerisi (p=0,019), babanın öğrenciliğinde aritmetik becerisi, (p=0,03) ve anne mesleği (p=0,049) açısından iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. Anneye bağlanma kaygısı düşük olan grupta çekirdek aile yapısı daha fazladır, anneye bağlanma kaygısı yüksek olan grupta geniş aile ve tek ebeveynli olanların sayısı daha fazladır ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Anneye bağlanma kaygısı puanı yüksek olan grupta ailenin gelir durumu düşük olanlar daha fazladır. Gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Anne öğrenim durumuna baktığımızda ise annenin sadece okur yazar olduğu grupta anneye bağlanma kaygısı yüksek olanların sayısı düşük olan gruptakilerden istatistiksel anlamla fazladır. Annenin öğrenciliğindeki aritmetik becerisi yaşlılarının altında olan grupta anneye bağlanma kaygısı yüksek olan gruptaki çocuk ve ergen sayısı düşük olana göre istatistiksel olarak anlamlı fazla iken yaşlılarıyla

uyumlu olan grupta, anneye bağlanma kaygısı yüksek olanlar düşük olana göre istatistiksel anlamda azdır. Babanın öğrenciliğindeki aritmetik becerisi yaşlılarının altında olan grupta, anneye bağlanma kaygısı yüksek olan gruptaki çocuk ve ergen sayısı düşük olana göre istatistiksel olarak anlamlı fazla iken yaşlılarıyla uyumlu olan grupta anneye bağlanma kaygısı yüksek olanlar düşük olana göre istatistiksel anlamlı daha azdır (Tablo 4).

Çalışmaya katılan çocuk ve ergenlerin YİYE- Anne Kaçınma Alt ölçeği düşük ve yüksek olacak şekilde oluşturulan gruplarda sosyodemografik verilerin karşılaştırılmasına baktığımızda cinsiyet (p=0,044), okuma öğrenme zamanı(p=0,027), ailenin gelir durumu(p=0,017), annenin öğrenciliğindeki okuma becerisi (p=0,034), annenin mesleği (p=0,015) ve annede psikiyatrik hastalık varlığı(p=0,013) arasında istatistiksel anlamlı fark vardır.

Tablo 4. Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği (Anne) Düşük ve Yüksek gruplar arasında demografik verilerin karşılaştırılması

	Düşük (≤32) N (%)	Yüksek (>32) N (%)	Toplam N (%)	χ^2 p
Aile Yapısı -Çekirdek -Geniş -Tek anne -Diğer	58 (%92,1) 3 (%4,8) 0 (%0,0) 2 (%3,2)	42 (%73,7) 9 (%15,8) 6 (%10,5) 0 (%0,0)	100(%83,3) 12 (%10) 6 (%5) 2 (%1,7)	13,293 0,001*
Ailenin Gelir Durumu -Düşük -Orta -Yüksek	6 (%9,5) 45 (%71,4) 12 (%19)	20 (%35,1) 29 (%50,9) 8 (%14)	26 (%21,7) 74 (%61,7) 20 (%16,7)	11,527 0,003*
Anne Öğrenim -Okur yazar -İlkokul -Ortaokul -Lise -Üniversite	0 (%0,0) 22 (%34,9) 9 (%14,3) 14 (%22,2) 18 (%28,6)	4 (%7) 14 (%24,6) 7 (%12,3) 22 (%38,6) 10 (%17,5)	4 (%3,3) 36 (%30,0) 16 (%13,3) 36 (%30,0) 28 (%23,3)	9,816; 0,040*
Anne aritmetik beceri -Yaşlılarının altında -Yaşlıları ile uyumlu	13 (%20,6) 50 (%79,4)	24 (%42,1) 33 (%57,9)	37 (%30,8) 83 (%69,2)	6,468 0,019*
Baba aritmetik beceri -Yaşlılarının altında -Yaşlıları ile uyumlu	12 (%19) 51 (%81)	22 (%38,6) 35 (%61,4)	34 (%28,3) 86 (%71,7)	5,632 0,03*
Annenin Mesleği -İşçi -Memur -Serbest Meslek -Emekli -Ev Hanımı	7 (%11,1) 15 (%23,8) 2 (%3,2) 0 (%0,0) 39 (%61,9)	3 (%5,3) 7 (%12,3) 6 (%10,5) 2 (%3,5) 39 (%68,4)	10 (%8,3) 22 (%18,3) 8 (%6,7) 2 (%1,7) 78 (%65)	10,287 0,049*

YİYE: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri, N=sayı, %=yüzde, χ^2 =Ki-kare, *p<0.05

Anneye bağlanma kaygısı yüksek olan gruptaki erkek cinsiyet 36 (%61), 1. Sınıf ikinci dönemde okumayı öğrenme 24 (%40.7), ailenin gelir durumunun düşük olması 19 (%32.2), annenin okuma becerisinin yaşlılarından geri olması 26 (%44.1), annenin ev hanımı olması 43 (%74.6) ve annede psikiyatrik hastalık varlığı 16 (%27.1) daha fazladır (Tablo 5).

Çalışmaya katılan tüm çocuk ve ergenlerde ölçek puanlarına göre oluşturulmuş gruplarda istatistiksel anlamlı nicel değişkenlerin karşılaştırılmasına baktığımızda ise anneye bağlanma kaygı puanına göre oluşturulmuş gruplarda sırası ile yürüme zamanı ve tuvalet eğitimini tamamlama zamanı arasında istatistiksel anlamlı fark vardır (p=0,017, p=0,023). Anneye bağlanma kaçınma puanına göre oluşturulmuş gruplarda ise yalnızca tuvalet eğitimini

tamamlama zamanında istatistiksel anlamlı fark vardır. (p=0,040) (Tablo 6).

TARTIŞMA

Nörogelişimsel bozuklukların yaşamın ilk gününden bu yana bulgu vermesi gelişimi ve etkilemesi nedeniyle hamilelik, doğum süreci ve doğumdan sonraki faktörler ÖÖB olgularında önem taşımaktadır. Erken doğum öyküsü bulunan bireylerde ebeveynlerden uzak kalma ve olası tıbbi problemlere bağlı olarak artmış ebeveynlik stresi ile yaşam kalitesi etkilenmekte, erken doğum nedeni ile de nörogelişimsel bozukluklar, davranış problemleri ve öğrenme ilişkili bozukluklar ortaya çıkabilmektedir (11). Alanyazınla uyumlu olarak (13,14,15) çalışmamızda erken doğum öyküsü ÖÖB olgu grubunda daha fazladır ve bu fark

Tablo 5. YİYE- Anne Kaçınma Alt ölçeği Düşük ve Yüksek gruplar arasındaki sosyodemografik verilerin karşılaştırılması

	Düşük (≤35) N (%)	Yüksek (>35) N (%)	Toplam N (%)	χ^2 p
Cinsiyet				
-Kız	35 (%57,4)	23 (%39)	58 (%43,3)	4,063
-Erkek	26 (%42,6)	36 (%61)	62 (%51,7)	0,044*
Okuma Zaman				
-Okul Öncesi	4 (%6,6)	2 (%3,4)	6 (%5)	8,897
- 1.sınıf ilk dönem	42 (%68,9)	27 (%45,8)	69 (%57,5)	0,027*
-1.sınıf 2. dönem	12 (%19,7)	24 (%40,7)	36 (%30)	
- 2. sınıf ve üstü	3 (%4,9)	6 (%10,2)	9 (%7,5)	
Ailenin gelir durumu				
- Düşük	7 (%11,5)	19 (%32,2)	26 (%21,7)	8,172
- Orta	41 (%67,2)	33 (%55,9)	74 (%61,7)	0,017*
- Yüksek	13 (%21,3)	7 (%11,9)	20 (%16,7)	
Annenin Okuma Becerisi				
-Yaşlılarının altında	15 (%24,6)	26 (%44,1)	41 (%34,2)	5,059
- Yaşlılarıyla uyumlu	46 (%75,4)	33 (%55,9)	79 (%65,8)	0,034*
Annenin Mesleği				
-İşçi	9 (%14,8)	1 (%1,7)	10 (%8,3)	12,595
-Memur	15 (%24,6)	7 (%11,9)	22 (%18,3)	0,015*
-Serbest Meslek	2 (%3,3)	6 (%10,2)	8 (%6,7)	
-Emekli	1 (%1,6)	1 (%1,7)	2 (%1,7)	
-Ev Hanımı	34 (%55,7)	43 (%74,6)	78 (%65,0)	
Annede Psikiyatrik Hastalık				
-Var	5 (%8,2)	16 (%27,1)	21 (%17,5)	7,438
- Yok	56 (%91,8)	43 (%72,9)	99 (%82,5)	0,013*

YİYE: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri, N=sayı, %=yüzde, χ^2 =Ki-kare, *p<0.05

istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0.001).

Ayrıca ÖÖB'nin etiolojisinde bazı özellikler risk faktörü olarak görülmüştür. Bunlar arasında; zor doğum, yenidoğan asfiksisi, yenidoğan sarılığı, arrest, status epileptikus, düşük doğum ağırlığı ve erken doğum (16), annenin hamilelik sırasında sigara içmesi (17), yaşamın dördüncü yılında 2'den fazla genel anesteziye maruz kalınması (18), alkol veya madde kötüye kullanımı (19) ve doğum öncesi ebeveynin kokain maruziyeti öyküsü sayılabilir (20). ÖÖB etiolojisinde yer alan düşük doğum ağırlığı, yenidoğan sarılığı ve gebelikte

stres faktörleri ile ilgili bulgular alanyazını destekler nitelikte ÖÖB olan grupta istatistiksel olarak anlamlı olarak farklı bulunmuştur(p<0.05).

Çalışmamızda ÖÖB olan çocuklar ve tipik gelişim gösteren kardeşlerinin anneye güvenli bağlanma, kaygı ve kaçınma puanlarının karşılaştırılması yapılmış olup iki grup arasında hipotezimizi destekler nitelikte istatistiksel anlamlı bir fark saptanmamıştır. Alan yazında bağlanma ile ÖÖB tanısı alan çocuklar ve tipik gelişim gösteren kardeşlerinin araştırıldığı başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bizim

Tablo 6. YİYE Anne Kaygı-Kaçınma puanları Düşük ve Yüksek gruplar arasında nicel değişkenlerin karşılaştırılması

YİYE		Düşük (≤35) (Ort±SS)	Yüksek (>35) (Ort±SS)	p
Anne Kaygı	Yürüme zamanı (Ay)	12,21±2,16	13,20±3,04	0,017*
	Tuvalet Eğitimi Zamanı (Ay)	22,25±4,63	24,19±4,81	0,023*
Anne Kaçınma	Tuvalet Eğitimi Zamanı (Ay)	21,85±3,96	24,43±5,33	0,040*

YİYE: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri, t testi, *p<0.05

çalışmamızda kullanılmış olan Kerns Güvenli Bağlanma ölçeği nörogelişimsel bozukluklardan bir diğeri olan DEHB'lilerle yapılmış bir çalışmada kullanılmış olup, 8-12 yaş grubunda DEHB tanısı olan 48 çocuk ve tanı almayan 54 çocuk arasında güvenli bağlanma ölçülmüş ve iki grup arasında istatistiksel anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (21). Bu çalışmada bağlanma üzerine etki eden ailesel faktörlerin, bireysel farklılıklar üzerinde dengeleyici bir etkisi olmuş olabileceğinden ÖÖB'li grupta bağlanma açısından bir farklılık ve güvenli olmayan bağlanma saptanmamış olabilir.

Çalışmamızda Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği- Anne sonuçları ile oluşturduğumuz bağlanma açısından düşük ve yüksek riskli iki grupta ise yaş arttıkça güvenli bağlanmada azalma olduğunu saptadık. Bazı çalışmalarda ebeveyn bağlanmasının algılanan gücünün, erken ergenlikten orta ergenliğe doğru azaldığı bulunmuştur. Lise dönemi, ergenlerin ebeveyn bağlanmalarının kalitesini en düşük olarak tanımladıkları dönemdir ve bu dönemde ebeveyn çocuk çatışmasının varlığı yapılan araştırmalarla tutarlıdır (22,23).

Bu çalışmada güvenli bağlanma arttıkça yürüme zamanının istatistiksel olarak anlamlı derecede daha erken olduğunu saptadık. Birçok çalışma, ihmal ve istismara uğrayan çocukların gelişimsel gecikmeler için risk altında olduğunu göstermiştir (24). Aynı zamanda okuma öğrenme zamanını daha güvenli bağlanması olan grupta yazınla uyumlu olarak bu çalışmada daha erken olarak bulduk. Bus ve arkadaşlarının yürüttükleri bir çalışmada okul öncesi çocuklardaki yazılı dil keşfetme ve bağlanma arasındaki ilişki incelenmiş olup güvenli ve kaygılı bağlanan çocuklar arasında yazılı metinleri keşfetme açısından farklılık bulunmuştur (25). Bağlanmanın sosyal ve davranışsal gelişim üzerindeki etkisine ilişkin olarak araştırmacılar, bağlanmanın bilişsel ve dil becerileri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Morisset ve ark. anne-çocuk etkileşimini açısından yüksek riskli anne kategorilerini düşük eğitim düzeyi ve düşük sosyal destek, 20 yaşından küçük ve düşük sosyal destek, alkol veya uyuşturucu kullanımı veya önceki çocuğa kötü muamele olarak değerlendirmiştir (26). Araştırmacılar, Yabancı Durum ile anne-çocuk bağlanmasını,

Bayley Bebek Gelişimi Ölçeği'ni kullanarak çocukların bilişsel kapasitelerini ve Okul Öncesi Dil Ölçeği'ni kullanarak çocukların dil becerilerini ölçtüler. Düşük sosyoekonomik statü ve düşük anne işlevi nedeniyle risk altındaki çocuklar için, bebek ve anne arasındaki güvenli bağlanmanın koruyucu bir faktör olduğunu bulmuşlardır (26).

Çalışmamızdaki alan yazınla uyumlu bir başka bulgu ise ailenin gelir durumunun daha güvenli bağlanması olan grupta daha iyi olmasıdır. Yoksulluk içinde yaşayan çocukların diğer çocuklara göre güvensiz bağlanma geliştirmeleri daha olasıdır (27-31). Güvenli bağlanma ilişkileri özellikle düşük gelirli çocuklar için faydalı olabilir çünkü güvenli bağlanma, yüksek riskli ortamların çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini dengeleyebilir (32).

Çalışmamızda annenin öğrenim durumunun yüksek olması, annenin okuma becerisinin iyi olması durumunda anneye daha güvenli bağlanmanın olduğunu saptadık. Birçok araştırma grubu, anne eğitim düzeyi ile çocukların gelişimsel sonuçları arasında pozitif korelasyonlar olduğunu bildirmiştir (33-36). Daha yüksek eğitim düzeyine sahip anneler ve babalar, daha az eğitilmiş olanlara göre her gün çocuklarla etkileşime girmek için daha fazla zaman harcarlar. Eğitilmiş annelerin çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmekle kalmayıp, aynı zamanda daha az eğitilmiş annelere göre çocukların gelişim aşamalarına daha kolay uyacak şekilde bu zamanın kompozisyonunu da ayarladıkları ebeveynlikte "gelişimsel bir değişim" tanımlanmıştır (36). Diener ve arkadaşlarının bağlanma için oluşturduğu regresyon modelinde de anne eğitimi güvenli bağlanma için önemli bir yordayıcı olarak bulunmuştur (37).

Çalışmamızda daha güvenli bağlanması olan grupta anne ve babaya ait meslekler açısından da istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır. Memur anne veya memur babalar anneye daha güvenli bağlanması olan grupta daha fazla iken, daha az güvenli bağlanması olan grupta annede ev hanımı olmanın daha fazla olduğu bulduk. Bu durum meslek grupları arasındaki sosyoekonomik statü farkı ve eğitim seviyesi farkıyla (memur olanlar da tahmin edilebilir şekilde daha iyi SES ve eğitim seviyesi) açıklanabileceği gibi, güvenli bağlanma için ihtiyaç duyulan bakım verenin

erişilebilirliği ve öngörülebilirliği açısından çelişki doğuran (ev hanımı anneye fiziki erişim daha çok ve daha kolay) bir sonuç olduğunu düşünmekteyiz. Bir yandan da gelir kaygısı seviyesi ev hanımlarına göre olası daha az olan memurlar için bu durum psikolojik iyilik haline katkı sağlamakla birlikte, hayatın diğer alanlarına (ebeveyn çocuk ilişkisi vb.) da bu etkinin yansiyebileceğini öne sürüyoruz.2020 yılında yapılan bir çalışmada iş güvencesi (iş kaybetme riski) nin anne çocuk bağlanması üzerine etkileri incelenmiş, bizim çalışmamızdaki bulgulara ışık tutabilecek sonuçlar elde edilmiştir (43). İş güvencesi olmayan çalışanların kendilerini psikolojik olarak işle ilgili konulardan soyutlamalarının zor olduğu sonucuna varmıştır. Bu da onları iş-aile çatışmasına götürür ve iş-aile çatışması aile ilişkilerini bozmaktadır. Bu durum da ebeveyn-çocuk ilişkisini ve bağlanmasını etkilemektedir (38).

Anneye daha güvenli bağlanması olan gruptaki bir başka anlamlı farklılık ise annede psikiyatrik hastalık varlığıdır. Alanyazında çok kere çalışılmış bir konu olan anne psikopatolojisinin bağlanma üzerine bozucu etkisinin olduğu bilinmekle birlikte bunun aksini iddia eden 2009 yılında yayınlanmış Wan ve arkadaşlarının oluşturduğu derlemede (39) ise bu alandaki çalışmaların hala nispeten erken aşamalarda olduğu ve erken sosyal çevrenin etkisini dikkate alan gelişimsel bir psikopatoloji yaklaşımından yetişkin psikopatolojisini anlamının, ebeveynlikle ilgili bu alanda bile henüz yeterli olmadığı yönündedir. Bu alanda anne depresyonu çalışmaları (örnek özelliklerinde büyük farklılıklar gösteren) baskın olduğu görülmüştür. Yine aynı derlemede annenin zihinsel bozukluğu (annedeki bozukluğun bebeklik boyunca kronik, mevcut veya aralıklı olduğu durumlarda ve eşlik eden bozukluk, travma veya kayıp, güvensiz veya çözülmemiş bir bağlanma zihinsel durumu olduğunda daha güçlü kanıtlarla ve / veya duyarsız bakıcılık) ile bebek bağlanmasındaki kırılganlık arasında bir ilişki bulunmuştur (39). Bu durumun anne çocuk bağlanması üzerine bozucu etkisi olması kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmektedir.

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışmamızdaki bulgular, kullanılan ölçeklerin güvenilirliği ile sınırlıdır. Tanıya yardımcı olacak ve klinik izlemde ve tedavi sürecinde nesnel değerlendirmeler sağlayabilecek ölçüm araçlarına gereksinim vardır. Çalışma belirli bir zaman aralığında, tek merkezli ve örneklem grubundan elde edilen verileri içermektedir. Daha geniş kapsamlı, farklı sosyodemografik verilere sahip bölgelerde yapılacak çalışmalar ile daha çeşitli veriler elde edilebilir. Çalışmada ÖÖB olan çocuklar ve kardeşleri için kullanılan ölçeklerin fazla olması çocuk ergenler tarafından verilen bilgilerin doğruluğunu etkilemiş olabilir. Çalışmaya dahil ettiğimiz ÖÖB'li çocukları DSM-5 teki şiddet belirleyici ölçütler olan ağır-orta- hafif şeklinde sınıflandırmadık; bu durum da ÖÖB

şiddetinin bağlanma üzerine olan etkisini araştırabilmemizi sınırlandırmıştır.

SONUÇ

ÖÖB'li çocukların annelerine bağlanma ile ilgili özelliklerinin kardeşlerinden farklı olmadığı ancak ÖÖB'li çocuğu olan ailelerde bağlanmayı yaş, gelişim basamaklarını tamamlama zamanı, okuma öğrenme zamanı, akademik başarı ve akran ilişkisi gibi çocuk ergenle ilişkili faktörlerin yanı sıra ailenin gelir durumu, aile yapısı, annenin veya babanın öğrenim durumu, mesleği, psikiyatrik hastalık varlığı gibi ailesel faktörlerin etkilediğini söyleyebiliriz. Bu çalışmanın sonuçlarının ÖÖB şiddeti, tanı için geçen süre, özel eğitime kaç yıldır devam ettiği vb etmenlerin araştırıldığı çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Ek bilgi: Bu makale Dr. Deniz Namuduru'nun Uzmanlık tezinden oluşturulmuştur.

Etik Kurul Onayı: Çalışma için Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulundan 14 Temmuz 2020 tarih ve 41 sayı numaralı Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul onayı alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışmaya katılan tüm hastalardan bilgilendirilmiş onam alındı.

Yazarlık Katkısı: Fikir/Kavram: STF, DN, Tasarım/Dizayn: STF, DN, Denetleme/Danışmanlık: STF, Veri Toplama ve/veya işleme: DN, Analiz ve/veya Yorum: DN, Literatür Taraması: DN, Makalenin Yazımı: DN, Eleştirel İnceleme: TF, Kaynaklar ve Fon Sağlama: -, Malzemeler: STF, DN.

Çıkar çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Kaynaklar: Yazarlar bu çalışmada finansal destek almadığını beyan etmişlerdir.

KAYNAKLAR

1. Policy N, Silver CH, Ruff RM, et al. Learning disabilities: The need for neuropsychological evaluation. Arch Clin Neuropsychol 2008;23:217-9.
2. Bandura A, Pastorelli C, Barbaranelli C, et al. Self-efficacy pathways to childhood depression. Journal of Personality and Social Psychology 1999;76:258.
3. Büber A, Başay Ö, Şenol H. The prevalence and comorbidity rates of specific learning disorder among primary school children in Turkey. Nord J Psychiatry 2020;74:453-60.
4. Coşkun GN, Gürbüz HGA, Çeri V, et al. Özgül öğrenme bozukluğu olan çocuklarda psikiyatrik eş tanıların incelenmesi. Anadolu Psikiyatri Derg 2018;19:87-94.
5. Subhani MI, Osman A, Abrar F, et al. Are parents really

- attached to their adopted children? SpringerPlus 2014;3:545.
6. Bauminger N, Kimhi-Kind I. Social information processing, security of attachment, and emotion regulation in children with learning disabilities. *J Learn Disabil* 2008;41:315-32.
7. Faul F, Erdfelder, E, Buchner A, et al. Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behav Res Methods* 2009;41:1149-60.
8. Kerns, KA, Klepac L, Cole A. Peer relationships and preadolescents' perceptions of security in the child-mother relationship. *Developmental Psychology* 1996;32:457-66.
9. Sümer N, Şendağ MA. Orta Çocukluk Döneminde Ebeveynlere Bağlanma, Benlik Algısı ve Kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi* 2009;24:86-101.
10. Brenning K, Soenens B, Braet C, et al. An adaptation of the Experiences in Close Relationships Scale-Revised for use with children and adolescents. *J Soc Pers Relat* 2011;28:1048-72.
11. Kırimer F, Akça E, Sümer N. Orta Çocuklukta Anneye Kaygılı ve Kaçınan Bağlanma: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II Orta Çocukluk Dönemi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları* 2014;17:45-57.
12. Willcutt EG, Pennington BF. Psychiatric comorbidity in children and adolescents with reading disability. *J Child Psychol Psychiatry* 2000;41:1039-48.
13. Shaywitz BA, Shaywitz SE, Pugh KR, et al. Disruption of posterior brain systems for reading in children with developmental dyslexia. *Biol Psychiatry* 2002;52:101-10.
14. Wagner RK, Torgesen JK. The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin* 1987;101:192-212.
15. Martin A, Volkmar FR, Lewis M. Lewis's child and adolescent psychiatry: a comprehensive textbook: Lippincott Williams & Wilkins; 2007.
16. Aarnoudse-Moens CSH, Weisglas-Kuperus N, Van Goudoever JB, et al. Meta-analysis of neurobehavioral outcomes in very preterm and/or very low birth weight children. *Pediatrics* 2009;124:717-28.
17. Fried PA, Watkinson B, Siegel LS. Reading and language in 9-to 12-year olds prenatally exposed to cigarettes and marijuana. *Neurotoxicology and Teratology* 1997;19:171-83.
18. Sprung J, Flick RP, Wilder RT, et al. Anesthesia for cesarean delivery and learning disabilities in a population-based birth cohort. *Anesthesiology* 2009;111:302-10.
19. Martin CS, Romig CJ, Kirisci L. DSM-IV learning disorders in 10-to 12-year-old boys with and without a parental history of substance use disorders. *Prev Sci* 2000;1:107-13.
20. Morrow CE, Culbertson JL, Accornero VH, et al. Learning disabilities and intellectual functioning in school-aged children with prenatal cocaine exposure. *Dev Neuropsychol* 2006;30:905-31.
21. Tüğen L. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklarda Bağlanma, Duygu Regülasyonu Ve Benlik Saygısı İlişkisinin Araştırılması. Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul. 2018.
22. Buist KL, Deković M, Meeus W, et al. Developmental patterns in adolescent attachment to mother, father and sibling. *Journal of Youth and Adolescence* 2002;31:167-76.
23. Paterson JE, Field J, Pryor J. Adolescents' perceptions of their attachment relationships with their mothers, fathers, and friends. *Journal of Youth and Adolescence* 1994;23:579-600.
24. Lin SH, Cermak S, Coster WJ, et al. The relation between length of institutionalization and sensory integration in children adopted from Eastern Europe. *Am J Occup Ther* 2005;59:139-47.
25. Bus AG, Van Ijzendoorn MH. Attachment and early reading: A longitudinal study. *J Genet Psychol* 1988;149:199-210.
26. Morisset CE, Barnard KE, Greenberg MT, et al. Environmental influences on early language development: The context of social risk. *Development and Psychopathology* 1990;2:127-49.
27. Aber J L, Jones S, Cohen J. The impact of poverty on the mental health and development of very young children. In: Zeanah C H editor. *Handbook of infant mental health* (2nd ed.,). New York: The Guilford Press;2000. p.113-128.
28. Fish M. Attachment in low-SES rural Appalachian infants: Contextual, infant, and maternal interaction risk and protective factors. *Infant Mental Health Journal* 2001;22:641-64.
29. Spieker SJ, Booth CL. Maternal antecedents of attachment quality. In: Belsky J, Nezworski T, editors. *Clinical implications of attachment*. New York: Routledge;1988. p.95-135.
30. Van Ijzendoorn MH, Schuengel C, Bakermans-Kranenburg MJ. Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology* 1999;11:225-50.
31. Vondra JI, Hommerding KD, Shaw DS. Stability and change in infant attachment in a low-income sample. *Monogr Soc Res Child Dev* 1999:119-44.
32. Sroufe LA, Egeland B, Kreutzer T. The fate of early experience following developmental change: Longitudinal approaches to individual adaptation in childhood. *Child Dev* 1990;61:1363-73.
33. Augustine JM, Crosnoe R. Mothers' depression and educational attainment and their children's academic trajectories. *J Health Soc Behav* 2010;51:274-90.
34. Briggs-Gowan MJ, Carter AS, Skuban EM, Horwitz SM. Prevalence of social-emotional and behavioral problems in a community sample of 1-and 2-year-old children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2001;40:811-9.
35. Davis-Kean PE. The influence of parent education and family income on child achievement: the indirect role of parental expectations and the home environment. *J Fam*

Psychol 2005;19:294-304.

36.Kalil A, Ryan R, Corey M. Diverging destinies: Maternal education and the developmental gradient in time with children. Demography 2012;49:1361-83.

37.Diener ML, Nievar MA, Wright C. Attachment security among mothers and their young children living in poverty: Associations with maternal, child, and contextual characteristics. Merrill-Palmer Quarterly 1982;2003:154-82.

38.Hongbo L, Waqas M, Tariq H, et al. Bringing home the bacon: Testing a moderated mediation model of job insecurity, work–family conflict, and parent–child attachment. Social Science Information 2020;59:704-29.

39.Wan MW, Green J. The impact of maternal psychopathology on child–mother attachment. Arch Womens Ment Health 2009;12:123-34.

Bu eser [Creative Commons Atıfı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.